Cursus Fidelis – seizoen 2026-2027

“Filosofie van Nietzsche tot heden”

I. Introductie

Toen in het jaar 1900 de filosoof Friedrich Nietzsche stierf, had de moderne Westerse filosofie definitief de drempel naar een nieuwe visie op God en de wereld betreden. Nietzsche – de filosoof met de hamer, zoals hij werd genoemd – had zelf de ‘dood van God’ aangekondigd en alle denkenergie gezet op de krachtbron van het ‘leven’.

Sindsdien cirkelt ons denken steeds meer rond de vraag wie wij als mensen zijn. Wij vragen naar de zin van ons bestaan, naar de identiteit van elk individu, naar de best mogelijke samenleving. Welke levenswegen liggen voor ons mensen nu en in de toekomst open, en hoe ontwikkelen zich onze samenlevingsvormen? Filosofen van de 20e eeuw tot heden hebben pogingen ondernomen om op deze vragen antwoorden te vinden.

Deze filosofie-avonden hebben als **doel** een reflectie, een nadenken over ons eigen zelfverstaan van ons mensen anno 2026. Daarvoor zullen wij het spoor gaan volgen van filosofisch gedachtengoed vanaf Friedrich Nietzsche tot heden. Natuurlijk betekent dit ook altijd een selectie maken. Leidraad voor mij zijn daarin twee criteria: **thema’s** en **personen.**

Thema’s die ons sinds de filosofie van Nietzsche niet meer loslaten. Thema’s die altijd al in de filosofie een plaats hebben gehad, maar die sinds Nietzsche niet zelden onder andere voortekens bedacht moeten worden. En **personen** die in de 20e en 21e eeuw de maatschappelijke, de politieke en de culturele ontwikkelingen in onze wereld door hun denken hebben begeleid, en soms ook mee hebben bepaald. Daarbij lopen deze twee criteria natuurlijk ook in elkaar over. Opvallend is daarbij dat **het denken van vrouwelijke filosofen** vanaf de 20e eeuw een veel grotere plaats heeft gekregen dan in alle eeuwen voordien. En de keuze die is gemaakt (zie straks de lijst) is niet ingegeven door een verborgen inclusiviteits-denken, maar door de feitelijkheid van het belang en de invloed die ook vrouwelijke filosofen de laatste 100 jaren hebben verworven. Waarbij aangetekend mag zijn dat de waarde van hun filosofie in sommige gevallen pas in de laatste decennia ontdekt of herontdekt is, wil dus ook zeggen postuum.

II. Het belang van een filosofie tot heden…en in de toekomst

Onlangs hebben wij 25 jaar 9/11 herdacht. Sommige ooggetuigen en tijdgenoten zeiden toen al: “Dit verandert de wereld.” – Nu, 25 jaar later kunnen wij niet anders dan te zeggen dat zij gelijk hebben gehad. Natuurlijk weten wij niet hoe de ontwikkeling van onze wereld verlopen zou zijn zonder die ingrijpende gebeurtenis, maar wat wij wél weten is het feit, dat de wereld sindsdien in een crisismodus is geraakt, die op vele terreinen zijn diepgaande gevolgen heeft gehad.

Enkele voorbeelden van de **veelvuldige crises**:

- De financiële en de bankencrisis van 2008/2009
- De Eurocrisis 2011
- De misbruik affaire in de Kerk sinds 2010/2011
- De bezetting van de Krim 2014; en in NL: MH17
- De vluchtelingencrisis 2015
- De Coronapandemie 2020-2022
- De Oekraïne oorlog sinds 2022
- De overval van Hamas op Israël en de Gaza oorlog sinds 2023
- De Amerika/Israël – Iran oorlog sinds 2026

Bij deze opsomming zijn dan nog niet eens de singuliere gebeurtenissen genoemd zoals de terroristische aanslagen in Parijs, London, Madrid, Nice, Berlijn, en ook niet de vele conflicten op de wereld, vooral in Afrika en Zuid-Amerika.

Dit alles ging en gaat bovendien gelijktijdig gepaard met enorm **snelle en ingrijpende ontwikkelingen in economie en maatschappij**, zoals:

- de globalisering
- de digitalisering
- de wereldwijde introductie van het internet en de sociale media
- het inclusiviteits-denken
- de woke-cultuur
- de opkomst van populistische en extremistische partijen
- de fragmentatie van het politieke partijenlandschap
- de klimaatcrisis
- de potenties en gevaren van AI

Als wij alleen al deze twee lijsten van crises en ontwikkelingen ons voor de geest halen, dan zou het ons moeten duizelen vanwege al deze gebeurtenissen en ontwikkelingen, waarvan wij de laatste 25 jaren getuigen zijn geweest. Daarbij brengt zelfs elk van deze ontwikkelingen en stromingen zoveel facetten en onderscheidingen met zich mee, dat niemand nog in staat is er een zeker geordend

geheel van te vormen. Daarom is niet zelden een **veel overheersend gevoel in de maatschappij** en ook bij de individuele mensen: **onmacht en resignatie**, soms zelfs een zekere vorm van fatalisme: “Je kunt er toch niets aan doen.” Of, om de verantwoordelijkheid naar een andere instantie door te geven: “De overheid doet niets voor ons.” – “Ze krijgen het niet gebakken.”

Kijkend naar deze massieve disrupties in onze geschiedenis van de laatste 25 jaren, is het verbazingwekkend en bijna wonderbaarlijk dat wij dit tot op heden allemaal hebben doorstaan, misschien voor de een of ander met wat meer of minder kleerscheuren. En als je het geheel onder ogen ziet, is het soms inderdaad ook nog wel voorstelbaar, dat er tevens allerlei **samenzweringstheorieën** en apocalyptische ondergangsscenario’s worden bedacht en verspreid.

Anderzijds blijkt dus ook wel dat wij **mensen een beste wel taaie species** zijn, met een kennelijk zeer goed toegerust **aanpassingsvermogen** aan veranderende omstandigheden.

De bedreigingen te zien, de oorzaken te zoeken en te analyseren, de mogelijkheden aan te tonen voor een menselijk leven nu en in de toekomst, dat is **ook** de taak van de filosofie. **Vele wetenschappers** zullen op hun eigen terrein analysen presenteren, en voorstellen doen op hun vakgebied (in het bijzonder herinneren wij ons dit gebeuren tijdens de corona-pandemie). Dat is uitermate legitiem en in vele gevallen zeer verdienstelijk.

Van **een filosoof** echter wordt vanouds verwacht dat hij/zij een bepaalde andere insteek heeft, dat hij/zij meer nog dan anderen het geheel onder ogen zou moeten zien. En precies **dát** wil een filosoof dan ook, of – om met de woorden van een van de grote van de filosofie te spreken: **“Sapientis est ordinare.”** – “Aan de wijze komt het toe om te ordenen.”

De aangehaalde korte revisie op de laatste 25 jaar van onze geschiedenis wil niet opeens de focus van deze cursus richten op het eerste kwart van deze 21^{e} eeuw. Ik wil u daarmee alleen **een voorbeeld** geven dat wij allen dus uit eigen ervaring kennen en hebben meegemaakt en waarin wij allen in levenden lijve staan: namelijk de hoeveelheid, de onderscheidenheid en de snelheid van veranderingen. Het is nu net de taak van de filosofen om deze voorgang telkens in hun eigen tijd te bedenken. En wij allen worden uitgenodigd om met hen mee te denken. De filosoof **Hegel** heeft hierover gezegd: “De filosofie is haar tijd in gedachten.” - Wil zeggen: **de geschiedenis** strekt zich uit met alle **handelingen van mensen en materiële gebeurtenissen** die in de tijd gebeuren, maar **het filosofisch denken** heeft de taak om telkens de stop-toets te drukken, en eens even goed te kijken: wat gebeurt hier eigenlijk? (een voorbeeld: kent u de serie ‘Air crash investigation’? [National Geografic’]. Na een vliegtuigongeluk wordt dan de ‘black box’ met de audio opname keer op keer door onderzoekers beluisterd: of zij bij voorbeeld een vreemd geluid horen, of één van de piloten iets zegt wat foutief is bij de besturing van het vliegtuig, of misleidend of verwarrend, enz.; om uiteindelijk één doel te bereiken: de oorzaak te

vinden voor de crash!). Precies dát proberen wij filosofen ook te doen: **oorzaken te zoeken en te vinden** voor het verloop van onze menselijke geschiedenis. Oorzaken van buiten, oorzaken vanbinnen. En met de oorzaken ook **de gevolgen** onder ogen te zien. In welke richting wordt ons denken, onze mentaliteit, onze verlangens, ons geloven, ons handelen gestuurd? En wie zin wij, ieder op zijn eigen plaats en in zijn eigen tijd, om daaraan mee te doen; niet alleen een rol te spelen, maar mede de richting (te kunnen of te mogen) bepalen. Welke betekenis hebben deze fenomenen voor ons allen?

De komende maanden zullen ons **acht personen, acht denkers** daarin voorgaan, elke maand één.

III. Acht filosofen van de 20e en 21e eeuw:

- 20-10-2026: **Simone Weil** en de aandacht voor God en mens
- 17-11-2026: **Martin Heidegger** en het verval van de taal
- 15-12-2026: **Edith Stein** en de kracht van de empathie
- 19-01-2027: **Jean Paul Sartre** en het ontwerp van het 'ik'
- 23-02-2027: **Hannah Arendt** en de opgave om 'mens te blijven'
- 16-03-2027: **Martha Nussbaum** en de vermogens van de deugden
- 13-03-2027: **Jürgen Habermas** en de herwaardering van de religie
- 11-05-2027: **Lea Ypi** en het verlangen naar vrijheid

Het is geen heel strikte, maar toch een zekere chronologische volgorde. Simone Weil is als eerste van deze acht personen overleden, in 1943. Op twee na (Martha Nussbaum, Lea Ypi) zijn de anderen in de 20e eeuw gestorven (hoewel Jürgen Habermans pas in maart van dit jaar). - Vier zijn van Duitse origine (Heidegger, Stein, Arendt en Habermas), twee uit Frankrijk (Weil en Sartre), één Amerikaanse (Nussbaum) en één uit Albanië (Ypi). - En als u naar de thema's kijkt waaraan ik de namen heb gekoppeld, dan ziet u ook een vrij brede variatie: het gaat over God, over het 'ik', over communicatie, over menselijke vermogens en verlangens. - Daarnaast zal op de achtergrond bij allen in zekere zin meespelen, dat wij mensen in deze wereld geen 8 miljard eilanden zijn, die niets met elkaar te maken hebben, maar dat wij vanouds en van nature 'homines sociales' zijn, wezens die op elkaar gericht zijn en zo in pluraliteit met elkaar (proberen) te leven.

In acht bijeenkomsten willen wij deze filosofen en hun denken met de invloed tot op heden nader leren kennen. Daarbij zal niet zelden een link worden gelegd naar een filosoof die aan al deze denkers is voorafgegaan, en net op de drempel van de 19e tot de 20e eeuw sterft, namelijk in het haar 1900. Deze denker is **Friedrich Nietzsche**. Hij werpt als het ware de slinger uit naar degenen die na hem komen.

Daarom willen wij in dit tweede deel van deze avond Nietzsche kort onder ogen zien. Niet om uitgebreid zijn denken te bestuderen, maar om kort en krachtig te laten zien dat de thema's van onze acht filosofen in het denken van Nietzsche een zekere voorloper vinden.

Nietzsche heeft in een brief trouwens van zichzelf gezegd dat zijn denken, zijn filosofie te vroeg komt. Het zou 100 jaar duren voordat zijn filosofie zou gaan doordringen. Of met een ander woord van hem: "Ik ben geen mens, ik ben dynamiet."

Het zal zo gaan dat ik ga proberen om elke avond met een citaat van Nietzsche te beginnen, dit kort te analyseren en dan de link ga leggen naar de filosoof van die avond. Dat kan dan instemmend zijn, confronterend of afwijzend. En wij zijn uitgedaagd om telkens deze visies onder ogen te zien en ons eigen oordeel te vormen.

IV. Korte introductie op Friedrich Nietzsche

In de godsdienstige wereld, vooral die van het christendom, heeft Nietzsche niet bepaald een positief imago. Hij is de filosoof die de **'dood van God'** heeft geproclameerd, en die uitspraken heeft gedaan die ook vanuit een natuurlijk standpunt van menselijkheid zeer moeilijk of helemaal niet te verteren zijn (voorbeelden daarvan ziet u straks).

Hij was echter een zeer scherpzinnig denker in de analyse van de menselijk cultuur, van de menselijke gedragingen en van vaak onuitgesproken en ondoorzichtige motieven van ons mensen. Zijn filosofie is een denkwerk dat niet schuwt om zich de handen vuil te maken. Hij doet dit vooral door het aan de oppervlakte halen van onze menselijk, al te menselijke bedoelingen, met het blootleggen van vele vanzelfsprekendheden die het menselijke leven onuitgesproken met zich meedraagt.

- Friedrich Nietzsche wordt geboren op 15 oktober 1844 in Röcken (ca. 25 km ten westen van Leipzig);
- 1849: dood van zijn vader, die dominee was;
- 1858: gymnasium te Schulpforta
- 1864: studie van theologie en klassieke filologie in Leipzig
- 1869: professor klassieke filologie in Basel (Zwitserland)
- 1879: beëindiging van het hoogleraarschap vanwege blijvend zwakke gezondheid; begin van het 'nomadisch bestaan' (wisselend verblijf in Turijn, Nice, Napels en vooral Sils-Maria, nabij Sankt Moritz)
- 1889: geestelijke ineenstorting tijdens verblijf in Turijn; verzorging door moeder (gestorven 1897) en zus tot aan de dood van Nietzsche
- 1900: dood van Nietzsche op 25 augustus; zijn graf bevindt zich in Röcken

Enkele titels van zijn werken (selectie)

- Die Geburt der Tragödie aus dem Geist der Musik (1872)
- Menschliches, Allzumenschliches (1878)
- Morgenröte (1881)
- Die fröhliche Wissenschaft (1882)
- Also sprach Zarathustra (1883/1885)
- Jenseits von Gut und Böse (1886)
- Zur Genealogie der Moral (1887)
- Der Antichrist (1888; publicatie postuum 1895)
- Ecce homo (1888; publicatie postuum 1908)

Reeds deze selectie van zijn werken laat zien dat vooral de religie en de moraal altijd Nietzsche's aandacht hebben gehad. Als zoon van een dominee kreeg hij een zeer godsdienstige opvoeding die in zijn werken zowel inhoudelijk als ook taalkundig zijn diepe sporen heeft achtergelaten. Zich met Nietzsche te confronteren betekent dus ook altijd om allereerst naar hem te luisteren – ook wanneer deze oefening bij tijd en wijle weerzinwekkend lijkt –, vervolgens zijn argumenten te wegen, om daarna met of tegen hem een eigen standpunt te formuleren. Sinds zijn dood is deze oefening door velen gepraktiseerd, niet alleen filosofen, maar ook schrijvers, theologen, en velen die in hun leven op zoek zijn gegaan naar antwoorden op levensvragen. Daarbij zal Nietzsche wat zijn standpunten aangaat, beslist niet altijd behulpzaam zijn, maar de oefening zelf kan helpen om in een dialoog met hem tot eigen helderder inzichten te komen.

Velen zijn ons daarin voorgegaan en hebben hun gedachten over leven en werk van Nietzsche gepubliceerd. Daarom hier een korte bloemlezing van titels die u bij voorbeeld in de bibliotheek van Rolduc kunt vinden.

Enkele titels van werken <u>over</u> Nietzsche (bibliotheek Rolduc)

- Nietzsche der 'Atheïst' und 'Antichrist';
- Nietzsche als einde en als overgang;
- Nietzsche der falsche Prophet;
- Nietzsche der Sündenbock;
- Nietzsche als 'Verführer';
- Nietzsche: 'Caesar with the soul of Christ'
- Nietzsche als Mystiker;
- Nietzsche als Antimystiker;

- Nietzsche der aristokratische Rebell;
- Nietzsche: ‘Kluizenaar zonder God’;
- Nietzsche für Christen: eine Herausforderung;
- Nietzsche: wijsgeer van de voornaamheid;
- Nietzsche: Zerstörer oder Erneuerer des Christentums?

Hoe dan ook is Nietzsche niet alleen voor christenen maar voor iedereen die zijn werk ter hand neemt, een uitdaging. Daarom tenslotte enkele voorbeelden van uitspraken van Nietzsche, om te laten zien waarom de confrontatie met Nietzsche confronterend is, maar in mijn ogen ook nodig, want zijn gedachten zijn tot op vandaag voor vele mensen **‘steen des aanstoots’** geworden, en wel in de dubbele betekenis van het woord: als een steen die aan de ene kant een lawine van sympathie en instemming in het rollen heeft gebracht, als ook aan de andere kant een falanx van tegenstanders heeft gemobiliseerd zoals we dit maar zelden in de geschiedenis van de filosofie tegenkomen. Deze sterke scheiding van de geesten die niet beperkt blijft tot een kleine kring van intellectuelen, maar een algemene massabeweging op gang brengt, kan alleen gebeuren, wanneer gedachten via het verstand ook tot ‘hart en nieren’ van de mensen doordringen. Vele uitspraken in Nietzsche’s werk kan een mens dan ook niet zonder commentaar ter zijde schuiven, maar ‘dwingen’ als het ware tot een reactie en stellingname.

V. Nietzsche aan het woord

“Er is geen ander middel om de filosofie weer tot aanzien te verheffen: men moet allereerst de moralisten ophangen. Zolang deze over geluk en deugd praten, overreden zij enkel de oude wijven tot filosofie. Dit begin is enigszins hilarisch; ik voeg er meteen de ernst aan toe: met dit boek wordt aan de moraal de oorlog verklaard […].” (Genealogie van de moraal)

“Zien we de feiten in het oog: het volk heeft overwonnen – of ‘de slaven’ of ‘het gepeupel’ of ‘de kudde’ of hoe u het ook wilt noemen. Als het door de Joden is gebeurd, vooruit! Dan had nooit een volk een grotere wereldhistorische missie. ‘De Heren’ hebben afgedaan; de moraal van de gemene man heeft overwonnen. Men mag deze overwinning tevens een bloedvergiftiging noemen (want ze heeft de rassen met elkaar gemengd) – ik zal niet tegenspreken; ongetwijfeld is deze intoxicatie gelukt. De ‘verlossing’ van het menselijke geslacht is op een goede weg; alles wordt in toenemende mate ‘verjüdelt’ of ‘verchristlicht’ of ‘verpöbelt.” (Geneal. I, 9).

“Vooruit, vooruit! Jullie hogere mensen! Nu pas cirkelt de berg om de toekomstige mens. God stierf: nu willen wij dat de Übermensch moge leven […]. De Übermensch ligt mij na aan het hart, hij is mijn een en al, en niet de mens, niet de naaste, niet de

armoedige, niet de lijdende, niet de beste […]. Wat ik aan de mens kan liefhebben dat is dat hij een overgang is en een ondergang.” (Zarathoestra IV, 2;3)

“Iedere tijd heeft zijn eigen goddelijke naïviteit, om de uitvinding waarvan andere tijdperken hem mogen benijden: - en hoeveel naïviteit, bewonderenswaardige, kinderlijke en grenzeloos onbeholpen naïviteit spreekt niet uit dit superioriteitsgeloof van de geleerde, uit het goede geweten van zijn tolerantie, uit de argeloze, bescheiden zekerheid waarmee zijn instinct de godsdienstige mens als een minderwaardig en lager type bejegent, waar hij zelf aan ontgroeid, overheen, *bovenuit* gegroeid is, - hij, de kleine arrogante dwerg en plebejer, de vlijtig-vlugge hoofd- en handenarbeider van de ‘ideeën’, van de ‘moderne ideeën’!”

“Ik bezweer u, mijn broeders, blijf trouw aan de aarde en gelooft niet degenen, die u van bovenaardse verwachtingen spreken! Gifmengers zijn het, of zij het weten of niet. Levensverachters zijn het, afstervenden en zelf vergiftigden, die de aarde moe is: dat zij heengaan!” (Zarathoestra I,

“Raad ik jullie de naastenliefde aan? Liever nog raad ik jullie de vlucht voor de naaste aan of de liefde tot de verste.”

“Wat is goed? Alles, wat het gevoel ‘macht’, de wil tot macht, de macht zelf in de mens verheft. Wat is slecht? Alles wat uit zwakheid voortkomt […]. Niet tevredenheid, maar meer macht; niet vrede, maar oorlog; niet deugd, maar doorzettingsvermogen. De zwakken en misvormden moeten ten onder gaan: de eerste zin van onze mensenliefde. En men moet hen daarbij nog helpen ook. Wat is schadelijker als een ondeugd? Het medelijden met alle misvormden en zwakken, het christendom.” –